

PALAU VALENCIANS, UNA PERQUISICIÓ URBANA

Una noble, immensa fragilitat de pedra

Supervivents d'una gran tradició massa remota, els palaus valencians, com immensos fòssils d'altra època, es deixen admirar mentre esperen la institució restauradora o la piqueta que resolga per sempre el seu destí.

Enric Sòria

És improbable que València aparega a la Guinness per ostentar el record d'enderrocament de palaus, com algun maliciós ha afirmat. I, amb tot, ben poques ciutats li poden disputar tan dubtós títol. Per aconseguir-lo cal dues condicions, haver-ne tingut molts i no fer-ne gens de cas. I tant la ciutat com la ciutadania les han aconplides amb escreix. Joan Fuster se'n fa eco, entre dolgut i resignat, al seu *Viatge al País Valencià*: «Ací encara resisteixen algunes mansions d'alt rang, amb els seus escuts esculpits i els seus patis tranquils... Cert que van acabant-se: els seus propietaris d'il·lustre nissaga els enderroquen o els venen per a ser enderrocats —entre 1940 i 1950 desaparegueren unes setze cases pairals d'algun interès, i la ratxa continua—, i de més a més, els supervivents no sempre han aconseguit d'escapar de reformes indecoroses».

Fuster no ha estat mai un escriptor amb vel·leïtats aristocràtiques, justament, però els patis dels palaus valencians, «bastant dignes de ser vistos», amb la seua estètica equilibrada tan medieval com els clàssics, tan semblant a la dels palaus mallorquins, i catalans, li devia d'agradar prou. De fet, un palau a ciutat és un monument atractiu. No té ni la pesantor doctrinària de l'església ni l'exigència coercitiva del castell. És

una arquitectura cívica, tant com aquella divisa dels cavallers Reig: *Lo rei no em fa, sóc ciutadà*, que sembla una consigna. El palau urbà s'associa a festes galants, carruatges, intrigues de saló, canelobres, domassos, mecenatge pictòric i orquestres de cambra. De totes les maneres d'expressar el poder, aquesta, almenys, té gràcia.

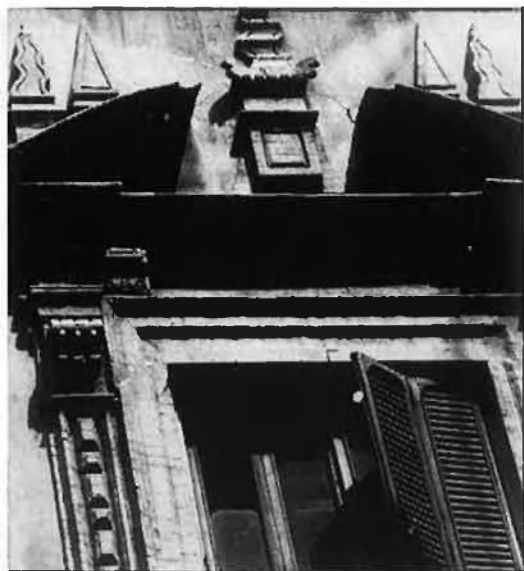
Els palaus d'aquest cantó del món no tenen, d'altra banda, l'espectacularitat dels d'altres països amb un passat més triomfal. Discrets des del començament, anaren acumulant declivis i acabaren amagant l'encant dels patis darrere de façanes d'allò més anodines. Descobrir —tafanejar si es pot— aquestes nobles fàbriques és una manera entretinguda, quasi detectivesca, de conèixer el dèdal de la ciutat antiga.

Sembla, això sí, que a l'entrada del renaixement la populosa i lasciva ciutat de València feia prou de visió gràcies, sobretot, a les cases dels senyors i dels burgesos aspirants a senyor. Encara al segle XIX reflectien l'antic esplendor. **Richard Ford**, viatger gens entusiasta amb els valencians, prodiga els seus rars elogis quan parla dels palaus. Marbre, riquesa, italianisme, sòlida dignitat, caràcter imponent.

Al mateix temps pren nota dels primers senyals de la debacle: les eixamples, l'urbanisme burgès: «Quan s'enderroca ara una casa, cal reconstruir-la una mica cap arrere, per tal d'eixamplar els carrers; les mansions reconstruïdes són uniformes i corrents, amb fileres de balcons...» La burgesia local, però, ha preferit atribuir la desaparició de tanta cortesana bellesa a l'absentisme aristocràtic, de la mateixa manera que, astuta, li atribuï la responsabilitat d'una deserció lingüística que només ella acomplí amb profunditat.

Per als propietaris, un palau és una andròmina —sovint estimadíssima— d'unes dimensions considerables. Al-

Molt pocs palaus han pogut evitar el deteriorament o la piqueta.

guns ocupen illes senceres i en el solar cap ben bé un parell de bancs, un gran hotel, o fins i tot un hipermercat, i en ple centre. A més, són incòmodes, vells, freds, clivellats, pels corredors l'aire tramuntaneja, les estances tenen un disseny fruit de quinze generacions aristocràtiques, estrofolari com a mínim, qualsevol reforma costa un ull de la cara, cal un porter, jardiner, gent que neteja, despesa allà on es mire. Com immensos dinosaures en l'era del dúplex, aquests casalots són un fòssil caríssim, inhabitable, improductiu.

Un dels patis restaurats al carrer de Cavallers.

Mantenir-los és gesta d'un heroisme èpic que no ha trobat cantor. I els han venuts, els que marxaren i els que es quedaren. Com que els filàntrops no abunden i l'autonomia és un invent massa recent, alguns els van haver de vendre, senzillament, a la piqueta. D'altres es convertiren en cases de lloguer o, afortunats, veieren els palaus de la nissaga fets museu o col·legi. Alguns, més afortunats encara, han pogut conservar-los contra tot. Molt pocs, però.

En el que queda, no queda gran cosa. Tot s'ha venut amb la casa, o s'ho han endut. Retaules, arquitectures, taulells, llibres, portalades senceres, claustres, filigranes diverses roden pel món o no se sap on paren. Amb el que queda, però, es conserva una part substancial del que València té d'airós, bell, notable i digne d'atenció. Passejar pel centre a poqueta nit i veure un pati gòtic, verd i menut, a la llum del clàssic fanal vora la porteria, és una de les poques co-

ses sedants i encantadores que la ciutat pot oferir.

Com són i on se'ls troba

Gens exagerats. Un embolcall barroc o divuitesc amb essència gòtica, com deia **Reglà** que era la ciutat mateixa. Per regla general, una façana del segle XVIII que dona pas a través d'arcs faixons a un pati fresc, amb pou i brocal de pedra. A la ureta hi ha la porteria i una menuda escala d'accés a l'entresol. Al fons del pati hi ha una escala senyora que du al pis principal, on vivien els amos, que sol ser on trobarem els grans salons, els teginats i tot el que puga valdre alguna cosa.

Des del pati no sempre és fàcil seguir-ne l'estructura: «trapes, entrades/per les teulades,/passos, atalls,/amagatalls,/caus e retrets...» en deia **Jaume Roig**. Els lacais vivien al pis de dalt, als *porxos*, estances il·luminades per una galeria de finestres al carrer, molt típiques.

Com el nom indica, el carrer de Cavallers mantenia el millor nucli heràldic de la ciutat. Venint de la Seu i després d'admirar el palau col·lectiu del país, la Generalitat, ens trobarem amb el número 22, casa que fou dels **Brizuela, marquesos de Malferit**, amb entrada discreta, prou nova, i pati ben restaurat al fons. Al número 26 hi ha la casa dels **Alpuente**, ara Unió Taquigràfica Valenciana: una portada àmplia que dona a un pati remansat i ombrós. La casa pertangué a la família dels **Mercader**, comtes de Bunyol, provinents del comerç. Ací tingué lloc el famós *Parlament en la casa de Berenguer Mercader*, que transcriví **Roís de Corella**, flor primerenca d'un renaixement ovidià i elitista que no fructificà.

Al costat mateix, número 28, hi ha la casa dita dels **Calderón**. Una façana barroca, bigarrada, que l'estreta perspectiva del carrer fa encara més vertiginosa. Dissortadament, l'interior no és més que una ruïna. Comprada per fer un restaurant, el projecte no anà avant, fou abandonada i els sostres s'ensulsiaren. Ara l'ha adquirida el pintor **Manuel Valdés**, que vol restaurar-la i instal·lar-hi el seu estudi. Lloable iniciativa que ajuntarà l'art amb l'art.

Enfront, en el número 33, hi ha un dels pesos pesants de la llista, la casa dels **Centelles, comtes d'Oliva**, posteriorment dels **comtes de Cirat**. Un edifici enorme, mastodòntic. Els **Centelles** eren gent de tro. Capitans de l'equip *tory* local s'esbatussaven contínuament amb **Solers** o **Vilaraguts**. Les bregues

ajuntaven tanta gent que calia anar-se'n al camp a fer-les. Els reis els intentaren desterrar diverses voltes i també tingueren bronca forta amb els agermanats. En poc de temps, aquesta bel·licosa família donà tres o quatre poetes, humanistes, un grapat de pirates, un heretge cremat a la foguera i un alquimista que trobà, diuen, la pedra filosofal. La casa pertany ara als **Daya Nueva**, que la mantenen en molt bon estat i, només per això, ja es mereixen un homenatge públic.

De tots els patis visibles al carrer potser el més bell és aquest dels **Centelles**, refinat, menut, coquet —massa restaurat potser. El dels **Mercader**, espaiós i romànticament destartat, o el profund dels **Malferit** també tenen el seu què.

D'esquena a la Generalitat hi ha la plaça de Manises, amb el palau de la Batlia i el dels marquesos de Scala, ambdós actualment propietat de la Diputació. El de la Batlia està prou bé. Profundament restaurat al segle XIX pel propietari, **Josep Jaumandreu**, part de l'antiga portada es conserva al museu de Belles Arts. A la dècada dels quaranta va ser reconstruït el pati retornant-li —amb certa fantasia flamígera— l'aire medieval. Per dins hi ha quadres de **Domingo, Pinazo** i **Sorolla**, i un teginat notable. El palau del **marquès de Scala** és un cas més trist. Una de les cases de l'antiga casa dels poderosos **Boil** fou comprada ja fa temps per la Diputació i ara és quasi completament assolada. La restauració, finalment en curs, ací és una pura i simple reconstrucció. Se'n conserva

l'escala i alguna heràldica talla de fusta.

No molt lluny hi ha el palau de Benicarló. Un altre dels grans, ara seu de les Corts valencianes i abans casa dels **Borja, ducs de Gandia**, canyamelers rics i descendents dels papes, cosa que no poden dir tots. L'edifici degué ser una meravella i hi ha constància que s'hi feren les festes més espectaculars de la València foral. La façana ha patit moltes reformes i la neteja actual ho evidencia mostrant al públic un cacau sense trèllat de finestres i arcs cecs. A dins s'ha optat per la modernitat funcionària: paret llisa, color uniforme, impersonal, a gust de la clientela, sembla. La font de marbre del jardí és ara als Vivers i l'escut **Borja** al museu de Belles Arts.

Per la banda del riu trobem, abans d'arribar al barri del Carme, la plaça de Nules, amb la maestrança de Cavalleria, on la noblesa valenciana encara celebra algun sarau i, enfront, la casa dels **Català de Valeriola**. La façana, del XVIII, té un passar. Uns amples faixons donen al pati, ben restaurat.

Quan és obert, fa molt de goig, amb la gran escala i els detalls medievals dels capitells i de les voltes. Ací es reuneix l'**Acadèmia dels Nocturns**, famosa capelleta de poetes del XVII que aplegà el bo i millor i suscità, com sempre, enveges i imitacions contínues. El fundador, **Bernat Català**, era un lletraferit curiós que escrigué un bon feix de poemes en llengua de l'Imperi i un dietari privat en la seua i la nostra, seguint el llastimós hàbit de l'època. En home-

Detall de la portalada del Marquès de Dosaigües. Baix, la casa dels Cervelló, a la plaça de Tetuan.

natge, la Societat Econòmica d'Amics del País s'hostatja en aquest edifici.

A la plaça de Cisneros hi ha, entre altres, el que queda del Palau de Cervelló: un barroc escut dona pas a una casa revellida, malmesa. Garatge i casa de lloguer. Dues columnes salomòniques recolzen en una llòbrega paret on hi ha una pintada dels setanta. Tot és fora de lloc. La sordidesa té ací un altre monument.

El barri mateix va concentrar en altres temps un fum de casals. La riuada i l'especulació s'han fet amb la major part. En subsisteix, però, algun, disfressat de restaurant o de pub. ¡Ull viu! El més important va ser el de **Mossèn Sorell**, incendiat al segle XIX i substituït per un mercat. La portalada es reparteix entre el British Museum i el Cluny de París. Del del **comte d'Alaquàs** no en queda res, ara el suplanta el jardí del Carme. Els d'**Osset, Cotaldo Centelles, Carròs Pardo, Sotelo**, foren també noms per a la piqueta. Al carrer de Baix número 42 es malconserva el de **Martínez-Raga**, propietat de la Generalitat, que, de moment, l'ha tapiat.

El nucli entre la seu i el barri del Pilar conserva algunes belles cases gòtiques. Al carrer de Calatrava número 13 hi ha una de les cases dels **Cardona**, amb rica façana d'estil Lluís XIV.

Els actuals propietaris, els **Lassala**, col·leccionistes de llibres i pintures, mantenen l'edifici en molt bon estat.

Al carrer del Correu Vell 5 i 6 hi ha la casa del **Marquès de Càceres**, una part de la qual, restaurada, alberga l'administració de la Sèquia Reial del Xú-

quer. L'altra, espera encara qui la fes-tege. La casa Julià, al carrer dels Cadirers, té o tenia un dels patis més bonics de tots els guaitables a la mitja llum del capvespre. D'uns anys ací la porta és sempre tancada i tot l'edifici fa mostra d'abandonament. I el que ja està si caic no caic és el palau **Artés**, a la veïna plaça del Forn de Sant Nicolau, on encara fa una raconada molt coqueta.

Des de Baró de Càrcer es pot veure encara la mola llarga i estreta del que queda del palau dels **Eixarch**, amb les portes al carrer del mateix nom. Alguna portada de bon veure, magatzems, cotxeres i runa. La contigua plaça de Vilarrasa ha vist desaparèixer les cases dels **comtes de Parcent** i dels **Escrivà**, on va estar l'acadèmia de Ciències del **comte de l'Alcudia** i que encara el 1940 conservava estances ricament decorades i pintures murals. No som res.

De la Seu cap al Mar hi ha encara una gran zona de perquisició. Baixant pel carrer del Palau ens trobem davant del de Berbedel, que ara restaura l'Ajuntament. Al costat hi ha la plaça de Sant Lluís Bertran. Fent raconada amb la casa natal del sant hi ha l'únic palau que resta en peu dels poderosos **Escrivà**, magníficament restaurat per l'actual propietari. Escala, teginats, arcs amb capitells decorats i un escut sumptuós, digne de veure's.

Una volta ací cal admirar, si es pot, el palau de l'**Almirall d'Aragó**, títol perpetu d'una branca del frondós arbre dels **Cardona**. Insòlita família partidària de moriscos i maulets en temps que no tocava. Emmascarat per una

trivial portada del segle passat hi ha l'únic pati ogival de la ciutat, una foto que sol eixir als llibres d'art. Solemne i sever, està ben conservat si la restauració ara en curs no fot alguna pedra. Potser s'arribarà a temps de salvar-ne les bigues pintades i d'altres detalls curiosos.

Al Trinquet de Cavallers hi ha, tancats, alguns edificis nobiliaris. El dels **senyors de Torrent** és ara un col·legi de monges. A aquestes, pobres, se'ls ha anat caient damunt. En queden alguns arbotants, finestres, una reixa, ben poc.

Des d'ací ens podem acostar a la plaça de de Tetuan, on pels anys cinquanta els d'enderrocs van fer molta faena. Respectaren, però, la millor de les cases dels **Cervelló**, potent edifici barroc amb majestuoses torres. Ara és tancat i hi volta l'ombra de la ruïna. Un rètol on posa *Fonda vasca* ens en revela les darreres destinacions.

Abans de perdre definitivament el lleu podem anar al carrer de les Barques, on el palau **Huarte** ha estat restaurat, molt bé per cert, per Banco Urquijo. A l'escut encara es pot llegir la divisa dels seus antics senyors, els **Ferrer de Próxita**, *Més que el que més*, que

hauria fet les delícies de **Llorenç Villalonga**. Podem seguir alegrant-nos amb el palau del marquès de Dos Aigües, mostra excelsa del rococó faller de la terra, ara museu de ceràmica. És el que més impressió fa, sens dubte, del conjunt.

Pròxim, al carrer dels Llibrers, enfront de la universitat vella, hi ha un altre dels patis més bells de la València gòtica: el palau dels **Boils d'Arenós**, senyors de Bétera. Fa pocs anys encara era habitat i amb les portes obertes. Ara l'ha comprat la Generalitat i els geranis, pel que es veu, s'enfilen per les teulades. Esperem que una intervenció contudent hi pose una mica d'ordre.

Caldria fer també un recorregut per la València extinta, pel palau de l'**ambaixador Vich**, joia renaixentista importada de Roma de la qual queden restes escampades pel Museu de Belles Arts, el convent del Carme i la mateixa Catedral o per l'immens casal dels **Vilaragut**, del qual als anys quaranta restava un pati elegant, una arqueria i una imperiosa torre, tot apiconat a major glòria de l'hotel Astoria Palace. Sense oblidar el carrer d'Avellanés, on a causa de l'eixample desaparegueren el segle passat dos grans palaus, el del

comte d'**Albatera** i el de **Ribagorça**. Les portades, almenys, es conserven al jardí del museu de Belles Arts.

El 1974 desapareixia d'aquest carrer el darrer vestigi de noblesa: la casa dels **Almúnia**, del segle XV amb retocs, que contenia taulellets, retaules i blasons elegants. Els testimonis recorden que l'escala i els arcs de pedra foren numerats i van ser enduts no se sap on. El dels **Almúnia** ha estat el darrer palau enderrocat a consciència —els altres cauen sols—, per voluntat expressa, en vendre'l, del darrer propietari, resident a Sevilla.

Una volta posats, ens ve a la mà acostar-nos al carrer de Cabillers on, fins al segle passat, estigué la casa d'**Ausiàs March**. No en queda res, però sabem com era, quins mobles tenia i en quina cambra exacta —a l'entresol— el cavaller valencià redactà els seus papers. És un magre consol. Potser, tal com ací roda el món, serà aquest el destí de tots a la llarga. Senyals anacrònics d'una València poderosa i creadora, clients de l'ensulsiada o del funcionari, sobreviuran, almenys, en la matèria tènue i perdurable de la literatura que van arregar. □

AJUDA A LA PROMOCIÓ DE L'OFERTA COMERCIAL EN VALENCIÀ

COMERCIANTS, INDUSTRIALS:

Si heu projectat promocionar els vostres productes o la vostra oferta comercial a través de campanyes publicitàries o d'informació al públic. Si voleu retolar de nou l'interior o la fatxada del vostre establiment.

GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA EDUCACIÓ I CIÈNCIA

GABINET D'ÚS I ENSENYAMENT DEL VALENCIÀ

PODEU FER-HO ARA EN VALENCIÀ

Per l'Ordre de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència publicada en el D.O.G.V. el 22 d'abril, podran obtenir subvencions les empreses que facen en valencià publicitat o informació dels serveis que presten, retolació interior o exterior, catàlegs impresos...

Envieu les sol·licituds detallant el vostre projecte amb el pressupost a la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Gabinet d'Ús i Ensenyament del Valencià fins al 22 d'agost de 1987.

DEMANEU MÉS INFORMACIÓ AL:

- GABINET D'ÚS I ENSENYAMENT DEL VALENCIÀ DE LA CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I CIÈNCIA.
- CONSELLERIA D'INDÚSTRIA, COMERC I TURISME
- AJUNTAMENT DE LA VOSTRA LOCALITAT.